

DIGITALIZATION AS A FORM OF PRESERVATION OF CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE. EXAMPLES FROM SOFIA. PROJECT CLADA-BG

Yordana Nikolova

Regional History Museum – Sofia, Bulgaria

Abstract: *The archive "Immovable Cultural Assets" at the Regional History Museum – Sofia contains 1300 documentation folders of buildings, bridges and monuments located in the center of the city. Currently, all folders have their own digital copies - text in MS Word file and original old photos, mainly from the 70s and 80s of the last century, with corresponding image from current time. Plans and sketches of the surrounding landscape are attached as well. However, the focus of the digital unit is not on the architectural ensemble and urban planning, but for the historical reference for the person or event related to the particular monument. Through various methods of work, an attempt was made to preserve part of the history of the city - preserving its memory in digital format. They consisted digitalization of the paper folder, collecting information in two various ways: at the libraries, archives and in the field – by describing and photographing the monument.*

Keywords: *Digitalization; Cultural Heritage; Architecture; Historical Reference*

ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА КАТО ФОРМА НА ОПАЗВАНЕ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО. ПРИМЕРИ ОТ НЕДВИЖИМИ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ ОТ СОФИЯ. ПРОЕКТ КЛАДА-БГ

Йордана Николова

Регионален исторически музей – София, България

Резюме: *Архивът „Недвижими културни ценности“ към Регионален исторически музей – София съдържа 1300 досиета на всички паметници (включващи сгради, мостове и монументи), намиращи се в централната градска част и околните близки квартали на град София. Към момента всички досиета притежават свои дигитални копия, придружени от оригинални стари снимки – главно от 70-те и 80-те години на миналия век, както и актуално изображение. Прикрепени са планове и скици на околния обем. Фокусът на дигиталната единица, обаче, е поставен не толкова върху архитектурния ансамбъл и градоустройство, колкото до историческата справка за съответната личност или събитие, свързано с разглеждания паметник. Чрез различни способности на работа е направен опит за съхранение на част от историята на града – запазващо неговата памет в дигитален формат. Те се състоят в дигитализиране на хартиения носител, описване и заснемане състоянието на паметника, събиране на данни от архиви, библиотеки и живи наследници.*

Ключови думи: *дигитализация; културно наследство; архитектура; историческа справка*

Въведение

Настоящата статия има за цел да представи участието на Регионален исторически музей – София (РИМ-София) в проекта КЛАДА–БГ, както и съчетаването на добрите практики в методологията на работа, зародила идеи и впоследствие тяхната реализация.

В своята същност КЛАДА-БГ представлява съединяването на две инфраструктури, обединени в една обща изследователска с името КЛАДА-БГ (CLaDA-BG = CLARIN and DARIAH в България). Пълното ѝ наименование е Национална интердисциплинарна изследователска е-инфраструктура за ресурси и технологии за българското езиково и културно наследство, интегрирана в рамките на европейските инфраструктури CLARIN и DARIAH¹. Нейната основна мисия е създаването на национална виртуална инфраструктура за съхранение на езиковото, културното и историческото наследство. Тя включва: съвременни технологии, които да осигурят публичен достъп на изследователи-хуманитаристи и граждани до ресурсите.

След като РИМ-София стана партньор в проекта през 2019 г., екипът се зае със задачата да дигитализира всички досиета от архива “НКЦ” (Недвижими културни ценности – според Закона за културното наследство от 2009 г. Старото наименование е недвижими паметници на културата). Той се състои от 1300 картона, с основна информация за местоположението на сградата, описание на архитектурния екстериор и обем, както и снимка от времето на създаване на архива. Това се случва през 70-те и 80-те на миналия век, започвайки от центъра на града и разпростирайки се до обособените по-далечни квартали на София. Отделните културни ценности от архива на музея имат различна архитектурна характеристика, вид и значение. Тук ще бъдат представени примери от различните категории и тип – **Регионален исторически музей – София, базиликата „Св. София“, Лъвов мост и надгробен паметник на Андрей Ляпчев**. В хода на работата, дейностите постепенно прераснаха в задълбочена научно-изследователска работа. Първоначално наличният материал бе сканиран, а описанието – записано в MS Word. Постепенно наличната информация се осъвремени и допълни чрез: информация от архиви и библиотеки (съгласно чл. 4, ал. 1 от Наредба № 3, ДВ, бр. 57 от юли 2019 г.), срещи с наследници-респонденти и др. Работата бе свързана също с обиколки на терен, наблюдение на състоянието към настоящия момент и създаването на съвременни снимки на обектите (съгласно чл. 4, ал. 2 от Наредба № 3, ДВ, бр. 57 от юли 2019 г.), цялостно събиране на всяко сведение, косвено засягащо конкретния обект – статия, забележителност в района, личност или събитие, свързано с гореспоменатите паметници, и не на последно място – социализацията и популяризацията на изработеното. Въз основа на събраната информация бяха направени две беседи, засягащи стария облик на град София – „Изгубената улица – Обликът на улица Търговска“ и „Сградите разказват“.

¹ Organization, <https://clada-bg.eu/bg/about/organization.html>, (Last view: 11.4.2022)

Съвкупността от всичко това спомогна за създаването на своеобразна база данни, от която да черпим информация за разрушени и вече несъществуващи паметници. Това породило няколко казуса, противопоставящи историята и архитектурата като две съвършено различни направления и в същото време – допълващи се науки. Съгласно Закона за културното наследство (ЗКН), недвижимите културни ценности се делят на 9 категории. Разглежданите тук обекти спадат към т. 2 и 3: 2. исторически: сгради, съоръжения, други структури и паметни места, свързани със забележителни исторически събития и личности; 3. архитектурно-строителни: сгради, съоръжения, конструкции, части или съчетания от тях, които имат историческа, естетическа, техническа, културно- и производствено-техническа, пространствена и функционална стойност (чл. 47 от ЗКН, ДВ, бр. 19 от 2009 г.). Съгласно норматива сграда се възприема за недвижима културна ценност само в случай, че тя притежава статут на паметник (съгласно чл. 1 от Наредба № 3, ДВ, бр. 57 от 2019 г.). Вследствие на решение на СЕСОНКЦ за „отнемане на статут“ на дадено НКЦ (съгласно чл. 19, чл. 27 и чл. 29 от Наредба № 3, ДВ, бр. 57 от юли 2019 г.), то сякаш спира да съществува², а историята и хората, свързани с обекта – забравени. С помощта на осъвременените и допълнените досиета съумяхме да съхраним това културно наследство, независимо от неговия законов статут.

Методология. Създаване на картоните на недвижима културна ценност

Съгласно Наредба № 3 от 2019 г., която урежда начина на категоризация на един паметник, след промените в закона след 1989 г. – всяко досие съдържа конкретна информация (фигура №1). Уводната част е съставена от данни, свързани с местоположението на разглеждания обект. Към нея има графи, отнасящи се до авторите на творбата и годината на нейното построяване, както и вида и категорията. Първият раздел се отнася до статута на обекта до момента на проучването: кога е деклариран, обявен и свален от отчет. Вторият е свързан със статута на обекта след проучването, съдържащ същите колони като раздел първи. Третият се отнася до формите на проучване и документиране – придружен от описи на графична и фото документация, автора на проучването (създателя на досието) и литература, свързана с паметника. Раздел четири се отнася до формите на охрана, включващи описание на охраняемата зона и специализирана намеса. Раздел пет е нагледната графична и фото документация. В раздел шест се описват данните от проучването: околната среда; историческата справка; описание на плановата и пространствената структура, както и на конструктивната система, данни за строителните техники и градеж и художествения синтез. В заключителния седми раздел се констатира комплексната културна стойност; предложения за статут и категория; предложения за специално проучване, документиране и социализация;

² Статията няма за цел да анализира законите на Република България, а авторът – да дава мнение за юридическите неточности в законодателството.

както и предложения за реставрационна намеса (ако е необходимо). Досието завършва с датата на създаването на паспорта.

При своеобразното дигитализиране на досиетата редуцирахме техническата част и оставихме информацията, достъпна за по-широката публика. Наблегнахме на историческата справка на личностите и събитията, свързани със съответната НКЦ – отделните личности, притежавали сградите, техните архитекти и други личности, косвено свързани с последната. Редуцирането на информацията се дължи най-вече на основната цел на платформата КЛАДА-БГ: да бъде захранвана с данни, достъпни от по-широката публика и в частност научно-популярните интереси.

The image shows two pages of a document. The left page is a form titled 'ДАНИ ОТ ПРОЦЕДИРАТО' (Data from the procedure) with several sections for identification and classification. The right page is a form from the 'НАЦИОНАЛЕН ИНСТИТУТ ЗА ПАМЕТНИЦИ НА КУЛТУРАТА' (National Institute for Monuments of Culture) and includes a photograph of a building, likely the RIM-Sofia building mentioned in the caption. The forms contain various fields for names, dates, and administrative details.

Фигура №1. Досие №1, архив НКЦ, РИМ-София

Поради този факт обединихме част от разделите в нови графи, отнасящи се до по-широко застъпени интереси. Като премахнахме по-техническата част, отнасяща се до архитектурната фактология и терминология, застъпихме историческата част, свързана не само с авторите на сградата, но и с нейните собственици. Отделихме внимание на събитията, случвали се там. На първа позиция на т. нар. дигитален картон се намира информация относно местоположението, статута, вида и категорията на паметника. След това се проследяват градоустройството, архитектурата и архитектурно-художественият синтез на сградата. Към третата част на дигиталния паспорт се отнася историята на сградата, последвана от личности, както и вещи от фонда на музея и други НКЦ от София и извън, свързани с разглеждания паметник. Всичко е подкрепено със снимков материал, набавен от архива на РИМ-София или други институции. Прибавени са сканирани и дигитално обработени чертежи, стари негативи, както и актуални фотоси на сегашното състояние на недвижимата ценност. Както бе отбелязано, статията разглежда паметници от различни вид и категория, с цел

изясняване на спецификите и подхода към тях. Отделният тип, отнасящ се до архитектура или археология, предразполага към различен подход.

РИМ-София, бившата Централна минерална баня

Още през 1889 г. се провежда международен архитектурен конкурс за минерална баня с хотел, спечелен от Емил фон Фьорстер (Stoilova et al., 2014). Едва започнал, строежът на хотела е спрял през 1893 г. поради недостиг на средства. През 1904 г. се избистря идеен проект за комплекса в днешния му вид от архитектите Петко Момчилов и Фридрих Грюнангер.

През 1906 г. столичният кмет Мартин Тодоров сключва договор с архитектите за изготвянето на работен проект за голяма и малка баня. Декоративните фасадни фризове с растителни геометрични мотиви в актуалния за времето си стил сецесион са от художника Харалампи Тачев (1908 г.) (Досие № 1, архив на РИМ-София – НКЦ). От двете страни на главния вход на сградата са поставени керамични изображения на Аполон Медикус – бог на здравето и на богиня Тюхе – покровителка на градовете. Изпълнението е по технология на проф. Стефан Димитров (Stoilova 2014). Каменните пластики са дело на художника Георги Киселинчев. Фасадното решение е в духа на българския национален романтизъм със запазена автентичност на архитектурно-художествения образ (Stoilova et al., 2014). Малката баня отваря врати през 1908 г., а голямата – на 13 май 1913 г. При бомбардировките на София (1944 г.) малката баня е разрушена, а женското крило (дясната част) на голямата е сериозно засегната. След Втората световна война, голямата баня е точно реставрирана и е обявена за паметник на културата от местно значение (Stoilova et al., 2014). Поради амортизация, през 1986 г. сградата е затворена за посетители и напълно изоставена през 1989 г. От 1996 г. Столична община ремонтира покрива и приема да започне възстановяването на сградата със собствени средства, като единствен начин за спасяването ѝ е в бъдеще да съчетае функциите на представителна приемна на общината с музей на София, който се нуждае от пространства за постоянна експозиция (Stoilova et al., 2014). През 1998 г. сградата е обявена за паметник с национално значение (Досие № 1, архив на РИМ София – НКЦ).

Ще приведем няколко факта за самия музей и неговата история. Първата стъпка за създаването на Градски музей датира от 1928 г. (Косев 2010). Тя е свързана с предстоящите юбилейни чествания на 1000-годишнината от Симеоновия златен век и 50-годишнината от Освобождението на България. Инициативата за създаването на музея е на тогавашния кмет на София – Владимир Вазов, който предлага основаването на музей и библиотека при общината (Косев, 2010). Общинският музей става част от културния живот на града от 1 ноември 1941 г., когато заедно с библиотеката е настанен в сграда на пл. Бански № 3 (дн. ул. “Триадица”). Бомбардировките от 30 март 1944 г. унищожават сградата и част от фонда на музея с библиотека (Косев, 2010). След края на Втората световна война музеят, архивът, библиотеката и галерията съставляват една институция. От 1952 г.

се разделят в отделни институции. През 1953 г. се предлага над проучената „Триъгълна кула на Сердика“ да бъде построена сграда, в която да се настани Софийският музей. В крайна сметка това не се осъществява и там се настанява магазин „София“. Между 60-те и 90-те години са направени над 10 напразни опита да се намери сграда за музея, сред които: сградата на Духовната академия; бившият ресторант „Москва“; софийският Арсенал; Захарна фабрика; Централният софийски затвор и Централните хали (Косев, 2010).

Храм „Св. София“

Храмът е с категория „национално значение“, собственост на Софийска Св. Митрополия. Научната и културната област на обекта се отнасят до архитектурата и археологията.

Възниква като гробищна църква около по-рано установен езически некропол, по-известен като Източния некропол на античния град Сердика. Има три строителни етапа преди да бъде построена съвременната базилика. Първата била малка, раннохристиянска, гробищна, разрушена през 382 г. от готите (Shalганов, 2015). В края на века е направено преустройство, като е добавена и мозайка в абсидата, известна като „Рай“ (експонирана в Археологическия музей). В края на IV – нач. V в. е построена третата, разрушена от хуните през 448 г. Съществуващата в момента е от времето на имп. Юстиниан I Велики (527-565 г.) (Shalганов, 2015). Под църквата са намерени погребения от II-XIV в. През XII-XIV в. търпи нови поправки и се превръща в място за погребване на висши духовници и високопоставени граждани на средновековния град Средец. В края на XVI в. – преустроена в джамия „Сияуш Паша джамия“ с минаре на южната страна.

През 1910 г. е направен частичен ремонт (Shalганов, 2015). През 1926 г. частично се саморазрушава вследствие на метеорологичните условия. През 1930-32 г. е укрепена и възстановена в днешния си вид от арх. Александър Рашенов. Заедно с това е предприета работа по реставрацията и консервацията, с цел социализиране на археологическите останки под църквата. (Shalганов, 2015).

През 1981 г. е потърсено максимално приближаване до първия първообраз (Shalганов, 2015). Корабите са разделени с масивни стълбове, свързани с тухлени арки, образуващи кръстовидни сводове. Височината в подкуполното пространство е 19.75 м, а диаметърът на купола е 9 м. От 2013 г. официално е открита експозицията „Археологическо ниво на базиликата „Света София“, включваща отделните строителни периоди и част от гробниците от Източния некропол.

Лъвов мост

Обектът е с категория „национално значение“ от предварителна категория. Собствеността му е публична-частна. Научната и културната област на обекта се отнасят до архитектурата и археологията (Varbanova, 2018).

На мястото на днешния Лъвов мост по време на Османското владичество се е намирал каменен мост, построен от турския търговец Халил Сали Ефенди. Софийнци го наричали Шарения мост, защото бил боядисан в духа на източната традиция на жълти и червени ивици.

Мястото е свързано с обесените копривщеници Стойчо Рашков и Тодор Малеев, участници в Априлското въстание, на които е било възложено да вземат от Пловдив материали за леене на куршуми (Varbanova, 2018). На 15 ноември 1877 г., на същото място е обесен Георги Стоицев. Той е най-младият от четиримата книжари Стоян Табаков, Никола Чолака и Киро Геошев, занимаващи се с разпространяването на бунтовническа литература. Непосредствено след Освобождението по идея на Христо Данов и други интелектуалци се построява днешният Лъвов мост, чиито четири лъва символизируют героизма на книжарите (Varbanova, 2018).

Проектът на моста е дело на единия от братята – Вацлав Прошек, а изпълнението – на Тодор Велян и инж. Конт (Varbanova, 2018). Масивният каменен своден мост е построен през периода 1889-1890 г., а четирите лъва са поставени през 1891 г. Бронзовите фигури и канделабрите са поръчани от В. Прошек на Рудолф Вагнер и неговата фирма „Вагнер Бюро“ със седалище във Виена (Varbanova, 2018). Към настоящия момент още не е известно кой е проектантът на пластичното оформление от метал (Varbanova, 2018).

Надгробен паметник на Андрей Ляпчев

Авторът на паметника е Андрей Николов, създаден в периода 1933-1934 г. Научната и културната област се отнася до архитектурно-строителната и художествената. Категорията е от местно значение, а собствеността е частна.

Андрей Тасев Ляпчев е политик, държавник и икономист. Роден на 30 септември 1866 г. в Ресен, днес в република Северна Македония. Следва финансови и стопански науки в Цюрих, Берлин и Париж. След прибирането си в България участва активно в македонското освободително движение и е член-учредител на Македонския научен институт в София. А. Ляпчев е народен представител през 1909-1911 г. и 1913-1933 г., министър-председател в правителствата, управлявали България през 1926-1928 г. и 1928-1931 г. По време на мандатите си съдейства за отпускането на Бежанския заем (1926 г.) и на Стабилизационния заем (1928 г.). Ляпчев е един от основателите на Съюза на земеделските кооперации и Съюза на популярните банки (Stoilova and Yakimov, 2008), както и един от водачите на Демократическата партия (Stoilova and Yakimov, 2008).

Материалът на паметника е от сив гранит и бронз. Скулптурата притежава художествена стойност, а автентичността на първоначалния образ е запазена. Паметникът представлява стилизирана симетрична композиция от три високи стълба, носеща каменна греда (Stoilova and Yakimov, 2008). В центъра на

композицията върху висок постамент е поставен скулптиран бюст на А. Ляпчев. Под нея е каменен саркофаг, в който е положен политикът.

Заклучение

Вследствие на целия набор от работни задания и цели се сдобиваме с един своеобразен инструмент за търсене, в който от една личност или събитие от София може да се стигне до Солун, например. Събирането на целия набор от информация под всякакъв вид спомага за калибрирането на обща база данни, която запазва спомена за съществуването на разглежданите хора и събития. Как се съхранява паметта на един паметник, когато той бива оставен на саморазрушение години наред? Какво се случва с него, след като бъде свален неговият статут на НКЦ? Остава паметта – било то дигитална или в градската памет. Разпространена, тя се запазва; дигитализирана – тя остава. А какво, всъщност, е дигитализацията? Процес на преобразуване на информация в цифров формат (т. е. електронен), в който информацията е организирана в битове. Резултатът е представянето на даден обект, изображение, звук, документ или сигнал (обикновено аналогов) чрез генериране на поредица от нули и единици (двоичен код), които представят на машинен език информацията за обекта. Това, от своя страна – било то и много ново и невъзприемчиво – спомага за запазването на историческия спомен и историческата истина, а те и тяхното опазване е наша основна цел.

Научна литература // References

- Kocev, G. (2010).** Sofiiski istoricheski muzei – edna propusnata wyzmojnost v kulturnia jivot na stolicata. Problemi I perspectivi. Serdica-Sreddec-Sofia, volume 5, ISBN: 9789549106152, Sofia, Bulgaria, pp. 11-19 // [Коцев, Георги Софийски исторически музей – една пропуснатата възможност в културния живот на столицата. – Културно-историческо наследство на София. Проблеми и перспективи. Сердика-Средец-София. Т.5., София. Издателство за териториално устойство и строителство, 2010, с. 11-19].
- Shalганov, K. (2015).** Archologicheski ostanke v Sofia. ISBN: 9789549106107, Sofia, Bulgaria, p. 63 // [Константин Шалганов (2015), Археологическите останки в София, София, България, 2015, 63].
- Stoilova, L.; Yakimov, P. (2008).** Kak Sofiyskite centralni grobisha da stanat obekt za kulturen turizum spored evropeiskata praktika. Sofia I neinoto kulturno-istoricheski nasledstvo. Serdica-Sreddec-Sofia, Volume 4, ISBN: 9789549106138, Sofia, Bulgaria, pp. 145-148 // [Стоилова, Любимка, Петър Йокимов. Как Софийските централни гробища да станат обект за културен туризъм според европейската практика. София и нейното културно-историческо наследство. Сердика-Средец-София. Т.4. Издателство за териториално устойство и строителство, София, 2008, с. 145-148. Приложения, с. 269-270]

Stoilova, L.; Ivancheva, G., et al. (2014). Hronikata na edno zabelejitelno sdanie, ISBN: 9786199061909, Sofia, Bulgaria, pp. 197 // [Л. Стоилова, Г. Иванчева и колектив, Хроника на едно забележително съзидание, 2014 София, с. 197].

Varbanova, V. (2018). Tvorcheski vliyania na Vienna v arhitekturata na Sofia ot kraja na XIX i nachaloto na XX vek, Bulget, ISBN: 9786199113608, Sofia, Bulgaria, pp. 145 // [Върбанова, Валентина и други. Творчески влияния на Виена в архитектурата на София от края на XIX и началото на XX в. Булгет, София, 2018, 145]

Йордана Николова

Архив „Недвижими културни ценности“,
Регионален исторически музей – София, България

AUTHOR'S DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES AND PUBLICATION ETHICS OF THE JOURNAL (<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>)

Received: *01 November 2022*

Accepted: *19 December 2022*

Published: *26 December 2022*

DOI: <https://doi.org/10.55630/KINJ.2022.080204>

KIN Journal, 2022, Volume 08, Issue 2

Science Series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

Научна поредица Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Научная серия Культурное и историческое наследие: сохранение, презентация, оцифровка

Editors

Prof. PhD. Petko St. Petkov

Prof. PhD. Galina Bogdanova

Редактори/съставители

проф. д-р Петко Ст. Петков

проф. д-р Галина Богданова

Copy editors

Assist. prof. PhD. Nikolay Noev

Assist. prof. PhD. Kalina Sotirova-Valkova

PhD. Paskal Piperkov

Технически редактори

гл. ас. д-р Николай Ноев

ас. д-р Калина Сотирова-Вълкова

д-р Паскал Пиперков

© Editors, Authors of Papers, 2022

© Редколегия, Авторски колектив, 2022

Published by

Institute of Mathematics and Informatics

at the Bulgarian Academy of Sciences,

Sofia, Bulgaria

Издание на

Институт по математика и

информатика при Българска академия на

науките, София, България

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

ISSN: 2367-8038